

Gesprek met Joop Goudsblom

Van lokaal naar kosmisch

Hoewel hij noch tot de oprichters noch tot de redactie behoorde, hoeft Joop Goudsblom in dit tijdschrift nauwelijks geïntroduceerd te worden. Hij zette zich jarenlang in voor het werk van Norbert Elias en de op diens inzichten gebaseerde figuratiesociologie – een richting waarmee het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* altijd vervlochten is geweest. Om die reden werd Goudsblom wel gezien als ‘het geweten’ van het blad.

Het einde van het zelfstandige *AST* was het aangewezen moment om van gedachten te wisselen over de ontwikkeling van blad, ‘school’ en denkbeelden. Kees Bruin en Arend Jan Heerma van Voss voerden daartoe in oktober twee uitvoerige gesprekken met de 72-jarige emeritus, in diens werkkamer in de Amsterdamse Viottastraat. Leven en werken, van toen tot nu.

Zie je het verdwijnen van het AST ook als een soort verdwijnen van de sociologie of de figuratiesociologie?

We zitten dan meteen midden in het probleem van de woordkeuze en de taal. Want verdwijnen, dat is zo absoluut...

Een teken van lichte terugtrekking dan, als we het diplomatiek houden.

Nee, dat is niet een kwestie van diplomatie, het is een kwestie van proberen om de dingen zodanig onder woorden te brengen dat je niet meteen weer gedwongen wordt om je woorden terug te nemen. Om te zeggen: ‘Ja maar zo heb ik het niet bedoeld.’ Je probeert zo te formuleren dat je afstraffingen voorkomt. Dat is het eigenlijk. In een notendop: de eis van zorgvuldig woordgebruik. Sorry, hoor.

---

* Met dank aan Maaike Dahler voor het uittypen van de cassettebandjes.

Ik denk dat zowel de oprichting van het *AST* een trend markeert als de opheffing of de fusering ervan met de *Sociologische Gids*. De oprichting viel in een periode van toenemende bloei van een bepaald type sociologie en van de sociologie in het algemeen. Door de algemene bloei van de sociologie kon die Amsterdamse tak zich des te beter ontplooien. Er was, binnen het geheel van de sociologie, een *niche* voor het soort sociologie waar wij ons prettig bij voelden, en die we de moeite waard vonden om ons best voor te doen.

De opgang daarvan is rond 1970, maar wanneer je de neergang precies moet dateren is moeilijk te zeggen. In ieder geval is die al een aantal jaren aan de gang. En daarvan denk ik zeker dat – daar kun je het woord verdwijnen wel gebruiken – het verdwijnen van het *AST* een symptoom is.

En welke periode beslaat dat dan ongeveer, wanneer kwamen de eerste tekenen van erosie?

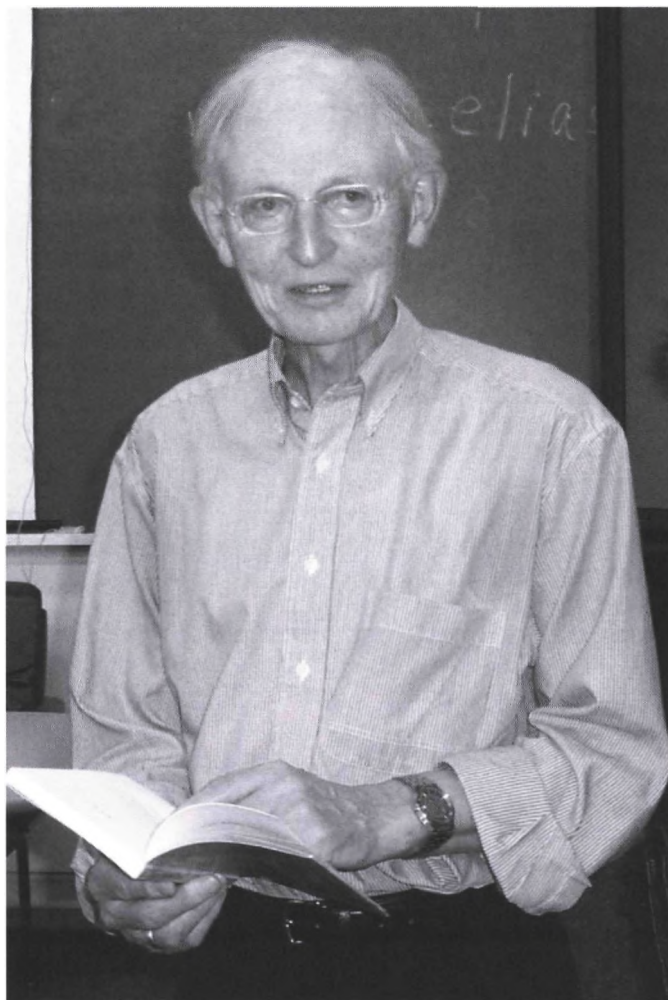
Het gekke is: aan het *AST* zelf kan je het niet aflezen, want dat heeft een heel goed niveau gehouden, tot het laatste nummer aan toe. Steeds hetzelfde type bijdragen, een tijd lang: ver-reikend historisch-sociologisch, met af en toe ook theoretische stukken ertussendoor, hoewel die duidelijk in de minderheid waren, wat eigenlijk wel prettig is. Een vrij hoog empirisch gehalte, aldoor. En het was lang niet alleen van zogenaamde figuratiesociologen...

Het is nooit een echt partijblad geweest.

Nee, maar wel een blad met een signatuur.

Een richtingblad. Herinner jij je nog iets van de tijd dat het begon?

Om m'n herinnering op te frissen heb ik het eerste nummer nog eens tevoorschijn gehaald en ik moet bekennen: ik wist niet wat ik zag! Ten eerste, als je het openslaat... (*het blad valt uit elkaar, hilariteit*)... L. Boon, C. Brinkgreve, B. van Heerikhuizen, H. Kunneman, D. Pels, J. Popken, H. Warringa... Geen voornamen, dat is op zichzelf al opvallend. En een zeer gemêleerd gezelschap. Het enige dat gemeenschappelijk was, was dat ze allemaal ofwel medewerker aan het Sociologisch Instituut waren, of kort daarvoor afgestudeerden van de richting sociologie in Amsterdam.

Joop Goudsblom tijdens een lezing in São Paulo (Brazilië), maart 2003
(Foto: Tamara Waizbort)

Hoe ging dat met die plannenmakerij, was jij daarbij betrokken?

Nee. Ik wist dat die plannen bestonden, maar ik werd er verder buiten gehouden. Ik herinner me wel dat het eerste nummer in de kantine van het Sociolo-

gisch Instituut gelanceerd werd. Dat was een heel feestelijke gebeurtenis en iedereen was er reuze blij mee. Maar het ging buiten me om. Ik werd niet gevraagd om een artikel te schrijven voor het eerste nummer. Waar ik me niet door gepasseerd voelde. Er was geen enkele hoogleraar bij betrokken.

Als je op die hele periode terugkijkt, hoe zou je je eigen positie bij het blad omschrijven? Een soort peetvader?

Nee, dat was ik beslist niet.

Beschermheer kun je niet zeggen, auctor intellectualis ook niet. We zoeken naar een term voor jouw positie.

Ik was leermeester en toch ook bevriend met de meesten. Wie er later in de redactie zaten, dat waren bijna allemaal promovendi van mij.

Zag je het daardoor toch ook als jouw blad?

Nee. Er is ook wel eens een stuk van mij afgewezen door de redactie. Ik kan je ook vertellen wie daar achter zat, dat is een redacteur die ik nog niet genoemd heb: Michel Korzec. Die vond een bepaald stuk van mij zó hetzelfde nog eens, en die heeft toen kennelijk z'n mederedacteuren van dat standpunt weten te overtuigen. Dat stuk heette 'Rationalisation and civilization', dat had ik in New York bij een presentatie van de Engelse vertaling van deel 1 van het Civilisatieproces als paper gebracht en daarna aan het *AST* gegeven. Maar tot mijn verbazing, niet tot mijn teleurstelling, maar tot m'n verbazing kreeg ik na enige tijd te horen dat het niet werd opgenomen.

Je was razend waarschijnlijk, dat ligt voor de hand.

Nee... maar het betekende niet dat ik... Ik heb misschien toen een tijdje lang niks meer naar het *AST* opgestuurd, zo ben ik dan ook wel weer.

Dat woord beschermheer... ik kan me ook niet herinneren dat ik ooit voor het *AST* in de bres gesprongen ben of zoiets. Als er iets nodig was, misschien subsidie of zo – nee, geen herinnering.

Het is toch ook wel droef dat het verdwijnt.

Ja, dat vind ik zeker. Het markeert een echt verminderd elan aan het Amsterdams Sociologisch Instituut. Het heeft ook te maken met de internationalisering van de sociologie, waardoor sommigen zich toch richten op een internationale carrière, op internationaal publiceren; ik denk vooral aan Bram de Swaan. Maar het heeft ook heel duidelijk te maken met het feit dat het Sociologisch Instituut zich in de jaren zeventig uitbreidde, en de carrièremogelijkheden voor mensen die zich in het vak als wetenschappers storten gunstig waren. Dat is al in de vroege jaren tachtig omgeslagen. Sinds 1980 zijn er nauwelijks nog vaste benoemingen geweest in de afdeling Sociologie. Er kwam niemand meer bij.

Dan heb je het aan de ene kant over de neergang van de sociologie in het algemeen, maar binnen die neergang is de Amsterdamse school nog wel een beetje extra neergegaan.

Ja, de neergang is internationaal... Ik kom eens in de vijf jaar in een grote boekwinkel in Duitsland – dan zie je die afdeling sociologie slinken. Hier in Amsterdam ook, bij Scheltema en bij Athenaeum: het wordt steeds minder.

En is vervangen door?

Een tijdlang waren er dan zulke vakken als vrouwenstudies en communicatiewetenschap. Organisatiewetenschappen, organisatiekunde, managementstudies – dat komt er nu voor in de plaats. En verder veel cultuurwetenschappen, culturele studies.

Is de, laten we zeggen, extra neergang van de Amsterdamse school iets dat verklaard kan worden, of is het meer iets als het weer of modes, die neergaan en ook weer op kunnen gaan?

Een van mijn lievelingsaformismes is: mensen kunnen de toekomst niet voorspellen en ze zullen het ook nooit kunnen. Dat is altijd waar.

Dat is zeker waar. Maar is het ook iets dat droevig stemt? Een almaar uitdijend universum is natuurlijk leuker.

Een van degenen die dankzij het AST toch ook in Nederland nogal bekend geworden zijn is Randall Collins. Randall Collins heeft onder andere het begrip ‘emotionele energie’ bedacht. Hij heeft het ook een centrale plaats gegeven in

zijn werk. Je kunt zeggen dat in de stroming van de emotionele energie in het Sociologisch Instituut en rond het AST in de beginjaren een opwaartse thermiek zat, als het ware. Dat ging almaar de goede kant op. En in de beginjaren tachtig is dat veranderd en is dat gaandeweg minder geworden, en dat stemt droef. Het heeft toch, bij iedereen die erbij betrokken is, een zekere moedeloosheid tot gevolg. Niet dat iedereen voortdurend met de ogen terneergeslagen door het leven gaat, maar dat er toch iets minder zin in het werk bestaat – in de dubbele betekenis, van er een zin aan weten te geven en er zin in hebben.

Is dat ook het gevoel dat er toch iets misgegaan is, of dat het anders gelopen is dan ze gezegd hadden?

Ja, het is met de figuratiesociologie anders gegaan dan we gedacht en gehoopt hadden. Ik heb altijd het gevoel... Een conferentie die we in 1981 belegd hadden en waar we veel van verwacht hadden, nam plotseling een heel andere wending dan we bedoeld hadden. Dat was een grote conferentie, die bedoeld was om de civilisatietheorie ter discussie te stellen voor sociologen, antropologen en historici. De sociologen – dat waren de bekende namen, uit de stal van Amsterdam voornamelijk. De uitdaging die in de conferentie gesteld werd aan historici en antropologen was om te kijken of met de civilisatietheorie ook wat te doen viel op hun gebied, en of er misschien literatuur over het verloop van het civilisatieproces in Europa, en liefst ook buiten Europa, in andere staatssamenlevingen beschikbaar was. De antropologen zouden kunnen kijken in hoeverre de civilisatietheorie zich laat uitbreiden naar samenlevingen zonder staat. Dat is een episode in het beschavingsproces die in het boek van Elias hoogstens een of twee keer even wordt aangeduid, verder staat er niks over.

Het was een open invitatie.

Ja. Het was een twee- of driedaagse conferentie. Bij de voorbereiding bleek het vreselijk moeilijk te zijn om historici en antropologen hiervoor enthousiast te maken, te werven. In ieder geval, op de openingsdag sprak Elias. Norbert was zeer op dreef, maar heeft in z'n enthousiasme toen dingen gezegd die bij de antropologen totaal in het verkeerde keelgat geschoten zijn. Op een gegeven moment zei hij namelijk: wij kunnen ons nauwelijks meer voorstellen hoe mensen ooit geleefd hebben zonder het fysieke comfort maar ook de fysieke bescherming die wij als vanzelfsprekend aannemen, en hoe ze leefden in savannen, in het bos, als wilde dieren.

Toen waren de rapen gaar.

De antropologen vonden dat echt alle perken te buiten gaan; Nico Wilterdink heeft het allemaal beschreven in een verslag voor het AST. Op de laatste dag van de conferentie hield Anton Blok een toespraak waar iedereen ook weer paf van stond. Ton Zwaan was voorzitter, Anton was de eerste spreker en die zei dat we bij de openingstoespraak gehoord hadden dat leden van een staatloze samenleving leefden als wilde dieren. ‘Iemand die zo iets zegt’ – ja, dat was wat Anton toen bijna letterlijk zei, die let heel goed op zijn woorden – ‘moet niet verbaasd zijn als hem het verwijt treft van racisme.’ Ton Zwaan, die toen assistent en promovendus bij Anton was, hamerde hem af en zei: dit kan niet. En ja, toen ontstond er enorm tumult in de zaal, dat kun je je voorstellen.

Je presenteert het als een incident, maar in politieke termen kun je het heel anders omschrijven. Je hebt drie disciplines – geschiedenis, antropologie en sociologie – en dan wordt er vanuit de sociologie opeens een soort overkoepelend perspectief geboden aan die twee andere disciplines. Zo van: als jullie nou zó gaan denken, dan kunnen we er met z’n drieën iets moois van maken. Territoriaal gezien is de reactie dan heel begrijpelijk. Want die andere disciplines denken: ja zeg, daar heb ik de sociologie niet voor nodig.

Wij dachten: wij hebben zó iets moois te bieden, daar kunnen jullie alleen maar beter van worden. Maar dat werd niet zo begrepen.

Als je in de straat overal gaat aanbellen en zegt: ‘Ik heb een ontzettend leuke vereniging opgericht en ik ben voorzitter maar u mag eventueel lid worden’, dan krijg je ook niet meteen respons.

Nee, nee. Dat is argeloos, ja. Ik denk dat ik in het algemeen nogal argeloos ben. Gelukkig wordt het me bijna nooit ingepeperd.

Daar houden mensen helemaal niet van, als de burens opeens zeggen hoe je je tuin moet doen. Vanaf dat moment verdween dus de droom van...

Er knakte iets, ja.

... van een overkoepelende ambitie of van expansie.

Ja, er was toch ook een soort bondgenootschap met Anton. Hij had in Nijmegen een oratie gehouden over Elias en Wittgenstein – twee mensen die allebei hetzelfde veelbelovende spoor hadden uitgezet. Op het moment dat Anton zijn toespraak begon wisten we het wel. ‘Twee dagen lang hebben we gebedsmolens horen draaien en het wordt nu tijd voor een andere...’, zo begon-ie!

Politici zouden zoiets heel anders aanpakken, die zouden eerst het draagvlak onderzoeken. Dat is niet gebeurd, kennelijk.

Nee. Wat de figuratiesociologie betreft heb ik ook later met die argeloosheid behoorlijke schade veroorzaakt, denk ik. Ik zat dan in NWO-commissies tussen mensen van wie ik dacht dat ze alleen maar bezig waren met het objectief beoordelen van inhoud en de merites van voorstellen.

En wat bleek het te zijn?

Er werden spelletjes gespeeld waar waarschijnlijk iedereen van wist behalve ik!

Taal heeft ook met rivaliteit en debat te maken, met vijandelijkheden. Dan is het iets waarmee je aanvalt.

In *Nihilisme en cultuur* onderscheid ik mensen die sociaal gevoelig zijn en mensen die cultuurgevoelig zijn. Ik heb een hele sterke cultuurgevoeligheid, maar die sociale gevoeligheid is bij mij veel minder sterk ontwikkeld. Als ik iemand iets hoor zeggen denk ik altijd: hij bedoelt kennelijk wat hij zegt. Ik kijk er iedere keer weer van op als blijkt dat iemand me belazerd heeft.

Joop Goudsblom als argeloos mens, dat is wel mooi. Maar toen je het over taal had, gebruikte je het woord afstraffingen. Iemand die altijd rekening houdt met afstraffingen is toch juist helemaal niet argeloos? Je wilt alles zo formuleren dat je niet onverhoeds kunt worden aangevallen.

Die aanvallen... De scherpste criticus van mijn taalgebruik zit hier! (*wijst op hersenpan*) Je kunt afstraffingen vermijden door op je cultuurgevoeligheid af te gaan; dat begint door sociale ervaring. Het is ook een geweten, deze variant van cultuurgevoeligheid.

En een vorm van angst, als je het woord afstraffing gebruikt.

De angst kan vergeten zijn in het geweten. Het geweten kan zo autonoom functioneren dat het element van angst niet meer bewust aanwezig is.

Maar waarom moet er altijd iets defensiefs in taal zitten?

In alle gedrag zit iets defensiefs. Als je de straat oversteekt, moet je uitkijken of er geen fietser aankomt. Dat is defensief, dat is zelfbescherming. Je bent aan één stuk door in de balans tussen agressief en defensief, maar iedereen dient toch op een bepaalde manier altijd op zijn hoede te zijn.

Die criticus in je hoofd zei niet: als je die historici en die antropologen mee probeert te krijgen, moet je ze ook op een wat diplomatieke, tactische manier benaderen. Dan moet je toch vermijden dat ze ooit denken: o daar komt Goudsblom en die komt hier de boel overnemen?

Dat is geen moment bij me opgekomen! We dachten: we gaan een leuke conferentie organiseren, wie zullen we uitnodigen. En dan ga je namen bedenken; zo werkte dat.

De figuratiesociologen werden wel gekritiseerd in politieke termen: die werken aan een bepaalde toekomst voor de eigen club en die volgen strategieën. Daar was je je bewust van, dat werd door de buitenwacht gezegd.

Mijn reactie was altijd: ze vergissen zich! Wie hier niet geportretteerd aan de muur hangt is Machiavelli. Misschien moet ik die nog eens wat beter lezen.

Een soort hyper niét-argeloosheid als het om je taalgebruik gaat, maar een grote argeloosheid als het erom gaat wat je mensen buiten taal aandoet.

Ja, inderdaad. En waar dat weer vandaan komt... Ik was enig kind, ik denk dat dat er zeker mee te maken heeft. Norbert was ook enig kind. Ik denk dat enig kinderen de allervroegste leerschool missen van...

Hoe hun gedrag overkomt?

Ja, vooral dat samen een beetje afkonkelen en opzetjes maken, je staat in je eentje tegenover ouders, die het altijd beter weten.

Het leren van ervaringen is bij mij iets dat op sommige gebieden heel erg laat komt in vergelijking met andere mensen en in zeker opzicht blijf ik dat als

een voorrecht beschouwen. Ik bedoel, ik weet wat voor een enorme klappen mensen van mijn generatie op veel jongere leeftijd hebben opgelopen... (*raakt geëmotioneerd, wil daar verder niet op ingaan*)

*

Zou je in een paar regels kunnen schetsen wie je leermeesters waren, je voorbeelden, idolen?

Er schiet me iets te binnen, naar aanleiding van deze vraag. Ik heb wel eens voor mezelf gedacht: die vier criteria uit *Balans van de sociologie*, met wie zijn die nu eigenlijk verbonden? Want je kunt je toch indenken dat daar aldoor iemand achter staat. Bij *precisie* is er voor mij eigenlijk geen twijfel aan, dat is iemand van wie jullie de naam nooit gehoord zullen hebben. Dat was een wiskundeleraar op het lyceum, die ook aan Zaanse geschiedenis deed, wat toen ook mijn hobby geworden is: Jaap van Sante, hij publiceerde onder de naam J.W. van Sante. Die man was zo uitermate precies! Van hem heb ik bijvoorbeeld geleerd om kaartenbakken aan te leggen, ik had nog nooit van een kaartenbak gehoord. Hij heeft me uitgelegd dat je dat moet doen, als je historisch materiaal verzamelt en niet wilt dat dat in het ongereede raakt.

Ik heb niet bij hem in de klas gezeten en of ik hem nu ontdekt heb of hij mij, dat weet ik niet eens, in elk geval hebben we elkaar al in een vrij vroeg stadium ontmoet, toen hij met die lokale geschiedenis bezig was. Die man was de levende precisie.

Een streng soort precisie?

Ja, hij was een goeie, strenge leraar. Met een paar andere mensen waren hij en ik geprivilegieerd in het Rijksarchief in Haarlem. Nu zou dat absoluut niet meer mogen, maar wij mochten daar gewoon tussen de papieren zitten – we hoefden niet in de leeszaal te wachten tot de stukken ons gebracht werden. Hij was een verwoede roker, maar om dit privilege niet in de waagschaal te stellen had hij altijd een uitgedoofde sigaret in z'n mond. Dat roken vond ik fantastisch. Hij verstond de kunst om een haal aan een sigaret te nemen, en dan zag je een hele tijd die rook niet meer, en nadat hij een paar zinnen gesproken had kwam die rook! Dat was het grote leven, ja. 1948.

Nu de drie andere trefwoorden.

De *systematiek*: van wie ik dat geleerd heb, daar is ook geen twijfel aan, dat was T.T. ten Have, hoogleraar in de andragogie. Dat woord had hij zelf bedacht. Het begon als sociale pedagogiek, dat was zijn leeropdracht, maar hij wou dat meteen uitbreiden en heeft er andragogiek van gemaakt en vervolgens andragologie en agologie. Dat er tegenwoordig nog steeds mensen rondlopen die agoloog heten, dat komt allemaal door deze man.

Het mooiste aan het hele vak vond hij het indelen, namen bedenken, dat was zijn lust en zijn leven. Er waren heel subtiele verschillen. Andragogie was weer heel iets anders dan andragogiek: andragogiek was de praktijk van de andragogie. Het aardige van die man vond ik dat alles wat hij onder handen kreeg, echt volledig gesystematiseerd moest worden. Dus net als die kaartenbak van Van Sante, maar daar zat weinig andere systematiek in dan het alfabet, of eventueel de chronologie – dan zette je de kaartjes er maar in. Bij Ten Have was het een systematiek die op logica berustte. Hij wist altijd uitputtende categorieën te maken, dus als je iets in drieën had gedeeld, dan vond hij dat je moest uitzoeken of het toch eigenlijk niet stiekem een vierdeling was met twee assen. Ook al kon je niks bedenken wat empirisch in het vierde hokje zat, dan moest je toch theoretisch weten dat er een vierde hokje was.

Zes jaar lang was dat een van mijn belangrijkste hoogleraren en inhoudelijk stond het me helemaal niet aan, maar die denkdiscipline om van alles wat je tegenkomt te proberen de logische structuur te achterhalen, dat is me altijd bijgebleven.

En dan drie, de *reikwijdte*. Dat zal je niet verbazen, dat heb ik van Elias geleerd (*wijst op borstbeeld*). Dat was echt een eyeopener – dat er niet alleen logische categorieën zijn, maar dat er altijd weer vragen te stellen zijn over hoe dingen in het echt met elkaar samenhangen.

Voor de *relevantie* komen we uit bij Ter Braak (*wijst op zijn portret, aan de muur*).

Hoe heb je Ter Braak eigenlijk leren kennen?

Dat valt samen met Ten Have, in het begin van mijn studietijd. Ik weet nog precies hoe het ging. Ik was een jaar in Amerika geweest en lag daardoor eigenlijk achter op mijn voormalige klasgenoten; die waren allemaal al tweedeejaars en ik kwam net kijken. Dus niet alleen dat ik de mores niet kende, maar ik wist ook eigenlijk niet goed waar ze het over hadden als ze onder mekaar waren. Toen praatte ik een keer met een oud-klasgenoot en die zei: 'Jij moet Ter Braak lezen.' Dat had hij heel goed door.

Meteen thuis.

Ja, helemaal! Door het soort problemen waar Ter Braak het over had. Ik was toen achttien, en Ter Braak was voor mij helemaal de volwassenheid. Ik heb dat nog: ik heb nóg het gevoel van eigenlijk is het gek dat die man maar 38 geworden is, want hij is eigenlijk toch mijn oudere.

Op Elias werd ik op twee manieren geattendeerd. *Über den Prozess der Zivilisation* werd, min of meer terloops, maar wel prijzend, door Den Hollander genoemd in zijn eerstejaarscollege. En Ter Braak had er een zeer lovende recensie aan gewijd. Toen had ik dus twee aanbevelingen.

Den Hollander zelf hoort niet in het rijtje van leermeesters?

Nee, al heeft hij me wel sterk beïnvloed. Ik kan me herinneren dat ik in m'n eerste en tweede jaar altijd naar die grote hoorcolleges van hem ging. Er waren twee dingen die mij erin aanstonden. Het ene was het iconoclastische – hij kon heel cynisch uit de hoek komen. Soms vroeg ik me af: waarom wordt die man geen cabaretier, hij zou het net zo goed kunnen als Wim Kan. Het tweede was het sociologiseren, wat hij met alles deed. Hij had weinig op met filosofie en allerlei diepzinnigheden, daar deed hij een beetje sarcastisch-smalend over; in plaats daarvan gaf hij aan wat voor sociale belangen met de dingen gemeoid waren. Dat mensen aan alle kanten vastzaten aan sociale vooroordelen. Dat was echt zijn kracht.

Het was een intelligente man, die ook duidelijk plezier had in die colleges, dat voelde je. Hij kon het.

En hij kon ook schrijven.

Nee, dat vond ik nooit zo geweldig. Hij gold als iemand die goed kon schrijven, maar ik vond zijn mondelinge presentaties beter dan wat hij schreef. Dat hij op schrift eigenlijk een beetje door de mand viel.

Omdat hij precisie miste?

Ja, je keek er te makkelijk doorheen.

Voordat meneer Van Sante in je leven kwam met zijn precisie – je maakt ons niet wijs dat je vóór die man een wanordelijke jongen met een zeer wanordelijk taalgebruik was.

Nee, ik heb al heel veel van mijn vader geleerd. Mijn vader vertegenwoordigde ook al de precisie, en de systematiek. Daardoor was ik er ontvankelijk voor, daardoor was er een basis. Hij was hoofdonderwijzer van de ulo-school. Streng maar rechtvaardig. Hij had een soort ontroerende eenvoud. Een boerenjongen, de jongste van drie zonen. De twee oudsten hadden alleen maar lagere school gehad, maar hij mocht als jongste naar de hbs. Daarna heeft hij twee jaar kweekschool gedaan en toen is hij voor de klas komen te staan. In het dorp was hij iemand van betekenis, als hoofd van een school.

Hield hij ook streng toezicht op jouw taal?

Nee, maar we konden ons wel... Krommenie was geen Harlingen, maar op veel manieren doet mijn jeugd me toch denken aan het Lahringen van Vestdijk en die toestanden daar. Alles speelde zich af binnen een vrij kleine lokale gemeenschap. Daarbinnen had je mensen die iedereen wel kende en mijn vader vond sommige van die mensen... eigenlijk belachelijk, ja. Er was een man die stukjes schreef in de plaatselijke krant en bijna elke week als dat uitkwam las mijn vader een kromme zin voor van deze man en daar werd dan weer om gelachen. Op die manier leer je toch een beetje hoe het niet moet.

Je moeder had toch een doopsgezinde achtergrond? Wat betekende dat in de praktijk?

Ja. De een was streng en rechtvaardig, de ander streng en lief.

Dan waren ze alletwee streng.

Ze waren ook allebei streng, geen twijfel aan. Maar er waren momenten dat ze ontzettend aardig waren. Ik herinner me een dag in de winter dat ik door het ijs was gezakt en door een vriendje thuis bezorgd werd. Die middag zou ik met hem naar een voorstelling gaan van Adri van Oorschoot, de broer van Geert. Het was in de oorlog, koud, alles schaars, dus het viel helemaal niet in goede aarde dat ik een nat pak gehaald had. Maar dat vriendje was toen heel verbaasd dat ik toch nog naar die goochelaar mocht. Ondanks dat ik me zo misdragen had door door het ijs te zakken, viel het met de strengheid toch wel mee.

Dat zegt wel iets over de normen. Het was een streng dorp.

Het was een strenge tijd. Jongetjes van tien wisten dat iets al heel gauw kattenkwaad uithalen was.

Had je als opgroeiende jongen ook van die ‘escapegebieden’? Zoals sommigen dan helemaal opgaan in sporthelden of in muziek?

Nee, helemaal niet, niets. Die Zaanse geschiedenis, dat was het. Ik heb een keer een oude schoolagenda bekeken – die was helemaal volgetekend met uitingen van verveling, echt grondige verveling. Poppetjes en weet ik wat allemaal, en vooral ook dagen doorstrepen, elke maand opnieuw. Dat in godsnaam maar die tijd voorbij was. Maar er waren in die agenda een paar dagen leeg en daar stonden initialen: RAH. Met een uitroepteken. Dat waren niet de initialen van een meisje, maar dat was Rijksarchief Haarlem!

Wat was er nu zo mooi aan dat archief?

Ja... struinen is er wel een goed woord voor. Tussen al die oude papieren – en het gevoel dat je misschien de eerste bent die ze na twee of drie eeuwen weer in handen hebt, en de belofte dat je iets zult ontdekken. Ik wist ook precies waar ik op uit was! Ik wilde gewoon alles zien wat betrekking had op de molens van Krommenie, en ik hoopte altijd maar weer dat ik een koopacte of iets anders zou vinden waar zo’n molen in voorkwam, zodat ik het plaatje van de geschiedenis van de molens langzamerhand zou kunnen completeren.

En waarom molens?

In eerste instantie... We woonden in een klein straatje, aan een sloot, de Molkade. Aan twee kanten van het straatje was weiland, open land, en je kon je dus goed voorstellen hoe het eerder geweest moest zijn. Maar hoe precies, dat wist ik niet! Dat straatje heette de Molkade, en het woord ‘mol’ sloeg op een molen die daar gestaan had. Daar begon het mee: dat ik wou weten waar nou precies de Mol had gestaan. Nou, en van het een komt het ander.

Was het een eenzame tijd?

Dat kan ik me niet herinneren. Maar toen ik een jaar of tien was had ik eerder zelf soms behoefte aan eenzaamheid. Ik herinner me wel dat jongens bij mij aan de deur kwamen of ik mee wilde doen met ‘opschuldertje’, zo noemden wij

toen verstoppertje. Dan trok ik een benepen gezicht en zei: ik moet met mijn moeder naar de leeszaal.

Dan had je geen zin?

Nee, dan wou ik ofwel gewoon blijven lezen thuis of ging ik inderdaad met mijn moeder naar de leeszaal in Zaandam. Dat begrepen ze dan wel, voor die jongens was de leeszaal eerder een straf.

Wanneer ben je gaan schrijven?

Heel vroeg. Ik denk dat ik m'n eigen krantje maakte toen ik een jaar of twaalf was.

Hoe heette dat?

Dat weet ik niet meer, maar ik had een krantje in een oplage van drie, vier – op doorslagpapier, voor de familiekring, voor mijn vader en moeder en nog een of twee vriendjes. Wat erin stond weet ik ook niet meer.

Daarna heb ik verhaaltjes geschreven in de padvinderskrant en toen voor het plaatselijk weekblad, *De Krommenieër*, stukjes over de geschiedenis van Krommenie. Toen ik zestien was ben ik naar Engeland gegaan, voor twee maanden. Ik had een opstelwedstrijd gewonnen. Daar heb ik toen uitvoerig in drie kranten verslag van gedaan. Wekelijks, ja hoe ik dat klaar speelde, onbegrijpelijk!

Ik ben daarna ook een jaar in Amerika geweest met een studiebeurs. Toen werd het iedere maand, dat was veel makkelijker, voor twee Zaanse kranten. Dus ik had al de nodige routine toen ik ging studeren.

Heb jij wel eens een hang naar ongecontroleerd, expressief taalgebruik gehad? Naar rock-'n-roll? De beste zin wat dat betreft is van de zanger Little Richard, en die luidt: Awopbopaloobop Alopbamboom. De taal heeft natuurlijk een functie ter articulering van zorgvuldig uitgewerkte gedachten, of ter aanduiding van gevoelens, maar ook de functie van lekker iets eruit knallen, zwetsen of schreeuwen. Taal als aanjager.

Nee. Dat ken ik wél in theorie. Het boek van Hayakawa, *Language in Thought and Action*, heeft op mij een hele grote invloed gehad. Als we het over taal hebben, zal dat op z'n minst even genoemd moeten worden. Hij geeft prachtige richtlijnen voor het gebruik van taal, in zo zuiver mogelijk redelijke discussies

en in vertogen. Maar hij ziet ook de functies van taal voor emoties en andere handelingen, het retorisch gebruik ervan.

Aan onbeheerste taal heb je niet veel gedaan in je leven.

Wat is onbeheerst – zoals net, dat ik bijna in tranen uitbarstte, dat is inderdaad onbeheerst. Maar een potje zitten janken heeft ook wel iets prettigs, hoor.

Eerder zei je: ‘De strengste criticus zit altijd in m’n hoofd.’ Is dat een vriend of een vijand?

Dat is m’n vriend. Ik zou hem wel kunnen uitschakelen, maar ik weet dat ik daar niet beter van zal worden.

Ik lees wel eens stukken van bepaalde mensen waarvan ik denk: als ik veroordeeld werd tot een week eenzame opsluiting, met als opdracht schrijf een heel boek in deze trant, dan doe ik dat. Dan gooi je alle remmen los en zwets je er maar op los. Dat deed ik in mijn PC-tijd ook, dat vond ik vaak de leukste stukken die ik schreef, dat waren parodieën op lulkoek. Heerlijk om te doen! Daar ga je voor zitten, en dan stroomt het er vanzelf uit. Experimenteel schrijven, allerlei kanten op.

In je PC-tijd had je al die pseudoniemen, al die andere personen en dat vond je heerlijk. Toen werd je professor Goudsblom. Moest je kiezen.

Ja, toen bleef er één over.

Mis je die anderen of bleven ze stiekem nog?

De aforist is nog een tijd lang actief gebleven, volgens Anton Blok zelfs in de langere stukken die ik schreef. Hugo Brandt Corstius heeft wel eens geschreven dat ik door de sociologie slechter ben gaan schrijven. Maar ja, ieder nadeel heeft een voordeel en ik ben toch niet rouwig om de boeken die ik geschreven heb. Die hadden altijd beter gekund natuurlijk, maar ik ben er niet ontevreden over.

In *Reserves* (boek van JG met oude en nieuwe aforismen) staat een afdeling die ‘Uit de sociologie’ heet, en dat is gewoon puur sociologie, alleen wordt het in de wetenschap verder niet gereciperd. Het valt er een beetje buiten, maar wat mijzelf betreft is het sociologie. Kenners moeten het zien.

Had je zelf niet iets meer een Renate Rubinsteinachtig iemand willen zijn? Iemand die zich zo onstuimig en polemisch in het publieke debat stortte?

Dat zat er zó he-le-maal niet in!

Of een Ter Braakachtige figuur?

Dat was een reëler alternatief. Nee – Renate vrouw, ik man... Ik bewonderde haar zeer, maar haar temperament was zo anders dan dat van mij... nee hoor. Die Ter Braakkant, die heb ik wel. Ter Braak schrijft in *Politicus zonder partij*: 'Ik heb een hoogleraarschap laten schieten.' En ik heb een Ter Braakpositie laten schieten! Dat is gewoon een keus geweest.

Ter Braak was een inspiratiebron, een voorbeeld en mogelijk rolmodel. Ik bedoel: als ik gewild had was ik de journalistiek ingegaan, was ik literatuurcriticus geworden en weet ik wat allemaal...

En geëindigd als staatssecretaris?

Aad Nuis heeft veel meer risico's genomen en ik denk dat dat voor mij een van de beslissende factoren is geweest. Datgene wat Aad is overkomen heb ik vermeden: ik ben niet in dienst gegaan. En ik hoefde niet in dienst omdat ik aan de universiteit zat. Presser was de secretaris van de faculteit, elk jaar kwam ik bij hem op bezoek en dan moest hij weer een brief voor mij schrijven, dat ik als student in de sociale wetenschappen goede resultaten had geboekt en gaarne uitstel van militaire dienst zou krijgen. Toen ik klaar was met de studie, heb ik de eerste drie jaar nog soortgelijke briefjes moeten krijgen, dat ik aan m'n promotie werkte. Toen werd ik docent en door docent aan de universiteit te worden, hoefde ik alweer niet in dienst!

Is dat medebepalend geweest voor je leven?

Ja, want ik vond de sociologie interessant genoeg. Het absorbeerde me zo dat ik daarvoor heb gekozen. En langzamerhand is dat schrijven ook verminderd. In de begintijd schreef ik nog boekbesprekingen voor *Vrij Nederland*, maar dat werd geleidelijk minder. Ik geloof dat het allerlaatste stuk dat ik geschreven heb over de briefwisseling tussen Ter Braak en Du Perron ging. Ik had een positie die me ertoe in staat stelde om me permanent terzijde op te stellen.

Maar waarom is dat zo leuk? Je wilt je toch ook met de dingen bemoeien?

Ik had daarvoor ook nog een hele sterke rechtvaardiging in de sociologie zelf. Distantie en betrokkenheid, zoals Elias daarover geschreven had, dat hoorde bij mijn geloofsbrieven. Een socioloog doet er beter aan zich niet in het strijdge-

woel te mengen, het is voor de sociologie beter als hij zich afzijdig opstelt. Ik ben daar minder ver in gegaan dan Elias – die heeft zelfs nooit gestemd.

Dat is niet alleen afzijdigheid maar ook hoogheid.

Er zit iets Olympisch in, ja. Dat heb ik zelf ook af en toe gevoeld, en gedacht: pas op, want voor je het weet rol je eraf.

Je collega Van Doorn is columnist. Dat zou je dus niet willen?

Ik moet er niet aan denken, iedere week een mening. Nee, echt. Ik had het misschien kunnen worden, dan had ik het wel gekund; Henk Hofland draait er ook iedere week twee, drie stukken uit en het gaat maar door. Hij kan dingen die ik waarschijnlijk niet had gekund, maar ik beschouw mezelf toch niet als zijn mindere. Ik ben een andere weg ingeslagen. Gelukkig hebben Henk Hofland en ik gemeen dat we het tot in onze zeventiger jaren nog aardig doen.

*

Is de figuratiesociologie in de eerste plaats te typeren als een manier van beschouwing, kijken en analyseren, of als een bepaalde set aan onderwerpen?

Het eerste: kijken, beschouwen en ook praten, beschrijven. De woordkeus is er heel direct mee verbonden.

Een van de redenen waarom de sociologie mij zo heeft aangesproken is dat het een voortdurende ontdekkingstocht is geweest, die voor een belangrijk deel bestond uit winst aan zelfkennis. Een sociologische blik op mezelf leerde dat ik zó argeloos was! Als ik iemand iets hoorde zeggen, dacht ik altijd: hij bedoelt kennelijk wat hij zegt. Daar heb ik heel lang over gedaan en het was iedere keer weer een openbaring voor me. Dat was ook een van de aardige dingen van de colleges van Den Hollander: een eerste schok in de richting van sociologie, eventjes je eigen zelf, je eigen zelfbeeld een beetje door elkaar schudden.

Kun je daar een voorbeeld van geven?

Het waren dingen waarvan ik nu denk: was dat nou alles? Bijvoorbeeld: ‘Als Mozart in een Afrikaanse stam was opgegroeid dan was hij misschien een niet onverdienstelijke neusfluitspeler geworden.’ Daar had hij dan groot succes mee, dan lag de hele zaal plat: die Den Hollander toch!

Door middel van een figuratiesociologische blik de zelfkennis doen toenemen: hoe gaat dat? Je kunt je de operatie niet meteen voorstellen.

Ik denk dat het zelfs in sterke mate voor Elias geldt. Hij was ook enig kind, en dan nog met een gouvernante erbij; ziekelijk, wat ik gelukkig niet was... Zoals hij als kind helemaal niet wist dat hij joods was, ontging het mij volledig welke plaats mijn vader innam in het dorp waar ik woonde. Ik wist wel dat hij hoofd van de ulo-school was, maar waar dat nu geplaatst moest worden in de sociale stratificatie van dat dorp – daar had ik geen notie van!

Maar is dat zélfkennis, dat je gaat beseffen tot welke sociale...

Natuurlijk. Als je die vraag stelt, blijkt dat je ook nog wel enige sociologie kunt gebruiken. Er zijn allerlei vormen van zelfkennis. Je kunt op een sportschool de grenzen van je fysieke kunnen ontdekken. Dat is een ander soort zelfkennis dan dat je langzamerhand leert in te zien hoe jij in de samenleving functioneert, op welke plek je zit of hoe je door anderen gezien wordt, en ook hoe je geworden bent tot wat je bent, mede door al die sociale ervaringen.

Hoe ben jij dan bijvoorbeeld zo argeloos geworden?

Kijk, als je op school zit en je verkiest om op je vrije dagen niet te gaan voetballen maar in het Rijksarchief te zitten: dat is niet bevorderlijk voor je zelfperceptie als sociaal wezen!

Want?

Je zit daar in je eentje met mensen die niks tegen jou zeggen, helemaal niks...

Waarom koos je dat dan?

Dat wist ik toen niet. Ik vond het alleen maar leuk, ik vond het fijn.

Maar weet je het nu wel?

Het was niet alleen een vlucht, maar het was mede aangenaam doordat het me ontsloeg van allerlei confrontaties met leeftijdgenoten.

Dat was te verwarrend, of te bedreigend?

Ja, verwarrend, bedreigend – al die dingen.

Denk je dat het mogelijk is je zelfkennis op emotioneel of psychisch gebied te vergroten wanneer je kijkt vanuit een zo gedistantieerd perspectief? Kan dat wel?

Weer: als je naar Elias en zijn werk kijkt, zie je dat hij steeds verder is gekomen in het ontrafelen van hoe mensen in ons soort samenlevingen in elkaar zitten, inclusief hemzelf. Zo'n begrip als 'homo clausus', dat hij ontworpen heeft, vind ik een grote bijdrage aan onze collectieve zelfkennis. Er zijn genoeg mensen die honend over Norbert praten en zeggen: hij was zelf een homo clausus. Dat is ook zo! Hij was een typisch voorbeeld van een homo clausus! Die dingen hangen met elkaar samen: hij kon het ontdekken omdat hij het ook in zichzelf aanwezig wist.

In je liber amicorum, 'Alles verandert', staat ergens dat je het idee had dat je voor historicus in de wieg gelegd was. Je werd socioloog. In je werk als socioloog ontwikkel je je van lokaal naar kosmisch, kun je zeggen. Voel je jezelf nog steeds socioloog?

Ja, dat zonder meer. Ik heb echt het gevoel dat mijn hele manier van denken door en door sociologisch is. Mensen zijn door en door sociaal – daarmee geef ik al aan dat ik zelf door en door sociologisch denk. Dat ik niet anders kan ook. Soms is het een bijna homo-claususachtige ervaring: dat ik niet begrepen word. Dat ik verder ben in sociologisch denken dan de meeste anderen.

Je zou het niet anders willen.

Van jezelf willen dat je iemand anders was – ook dat hoort bij sociologisch denken, dat is zo een onmogelijk iets... Dat lukt niet, want op het moment dat je ook maar iets verandert aan het beeld van hoe je eigenlijk bent, dan heb je het niet meer over jezelf.

Wat ik ook bedoel is: je kunt niet terug. Op bepaalde momenten in je levensloop ben je een bepaalde weg ingeslagen en daarmee heb je een andere afgesloten.

Je kent het verhaal waarom ik van geschiedenis heb afgezien? Ik was van plan om twee vakken te doen, sociale psychologie en geschiedenis; in mijn hoogmoed dacht ik dat dat wel zou lukken. Ten Have zag dat helemaal zitten. Ook daar was ik weer argeloos, want wat ik niet in de gaten had was dat Ten Have net een nieuwe subfaculteit had opgericht waar nauwelijks studenten op af kwamen. Hij was de initiatiefnemer en wou dat tot iets moois maken. Wat

er aan studenten op afkwam dat waren grotendeels mensen die al een school voor maatschappelijk werk achter de rug hadden, al wat ouder, er een baan naast hadden, dus niet echt studenten waarmee veel eer viel in te leggen. En dan een handjevol meisjes, van die typische AVSV-meisjes, van wie meteen duidelijk was: dat zijn geen serieuze studentes, die zoeken een man! En dan waren er nog een paar jongens, van die typische hbs-a-figuren.

Dus Ten Have was al blij met iedereen die níét tot die categorieën behoorde?

Iemand die als 18-jarige van het gymnasium kwam, er ook nog eventjes een jaar Amerikaanse studie op had zitten en op het spreekuur zodanig gebekt was dat de man wel zag dat hier enige belofte in zat... Ja, hij was volop bereid om zijn medewerking te verlenen: als er eens een keer twee colleges op hetzelfde uur vielen, dan was dat wel te plooiën. Dus toen ben ik vol goede moed naar het spreekuur van Jan Romein gegaan, waar ik werd opgevangen door een assistent die me niet tot de hoogleraar toeliet. Die vond dat een eerstejaars het wel met hem afkon. En toen was ik beledigd. Als Romein mij niet wilde zien wilde ik Romein niet zien. Ik heb ook nóóit een college van de man gevolgd.

In de ban gedaan.

Ja, stom! Het is achteraf echt te betreuren, maar ja, zo gaan die dingen. Ik probeer wel eens te reconstrueren... Als ik nou wel geschiedenis had gedaan, dan had ik waarschijnlijk ook *Über den Prozess der Zivilisation* gelezen en dan was ik een heel sociologische historicus geworden. Dat zat er dik in.

Is de distantie waarmee je onderwerpen beschouwt in al die jaren steeds groter geworden?

Ik ben steeds sceptischer geworden ten aanzien van deelverklaringen. Dat is een van de redenen waarom het net steeds wijder uitgespannen is. Omdat ik bij elke verklaring die geboden wordt voor welk sociaal verschijnsel dan ook, altijd het gevoel heb: dat is tóch aan bepaalde condities gebonden... dat zeg je nou wel, maar er zit een ad-hoc-element in die verklaring dat mij niet helemaal zint. En daardoor is het vanzelf allemaal steeds verder gaan uitdijen. Dus ook bijvoorbeeld *Über den Prozess der Zivilisation*, dat in mijn ogen een meesterwerk is, geen ander boek heeft me zo beïnvloed als dat, ben ik toch steeds meer gaan zien als één casus te midden van vele anderen – een episode van vijf eeuwen in een veel langer lopend proces. Ontdekkingen die ik voor mezelf af en toe meen

te doen, komen voornamelijk neer op het vinden van langere tijdreeksen waarin iets een zin of plaats kan krijgen. Waardoor dingen vanuit een breder perspectief belicht kunnen worden.

Daar past een thema als het vuur erg goed in.

Ja, dat was voor mij meteen een prachtige uitbreiding van de mensheidsgeschiedenis. Dat je meteen in tienduizenden generaties kon gaan denken. Ik heb daardoor ook bepaalde dingen bedacht waarvan ik het gevoel heb dat ze belangrijk zijn, maar dat de portee ervan eigenlijk door bijna niemand gezien wordt. Heel raar.

Valt dat te omschrijven?

Er zit bijvoorbeeld iets dubbelzinnigs in het belang dat je toekent aan de domesticatie van het vuur als een hoofdmoment in de ontwikkeling van de menselijke samenleving. De machtsbalans tussen mensen en andere dieren is daardoor aanmerkelijk opgeschoven ten gunste van de mensen, die dankzij het vuur in staat werden gesteld om dieren aan te kunnen die veel groter en sterker zijn dan zij. Stel je voor: al die dieren zitten nu in Artis, maar er is een tijd geweest waarin onze voorouders te midden van andere apen in gezelschap leefden van hyena's en sabeltantijgers en wolven en noem maar op. En daar moesten ze zich tussen zien te redden!

Vuurbeheersing betekende een geweldige verandering in de overlevingskansen. Wanneer heeft dat nu plaatsgevonden? Ik ben geen expert in de archeologie, ik ben aangewezen op wat echte experts mij vertellen en die zijn het oneens. Er zijn er die zeggen tweehonderdduizend jaar geleden, er zijn er die zeggen twee miljoen jaar. Ik neig naar de twee miljoen. Maar goed, laat het tweehonderdduizend jaar zijn, dan nóg is er zo te zien heel weinig veranderd tussen tweehonderdduizend jaar geleden en veertigduizend jaar geleden, toen pijl en boog verschenen. Mensen hebben al die tijd min of meer op dezelfde manier geleefd, al is de machtsbalans wel ten gunste van mensen veranderd. Pijl en boog, dat is de eerste grote verandering die is gevolgd op de vuurbeheersing. Maar die is nog lang niet zo belangrijk als de invoering van landbouw en veeteelt, dat begint zo'n tienduizend jaar terug. Ook een geweldige omwenteling, die aanvankelijk naar de maatstaven van nu maar betrekkelijk weinig effect heeft gehad. De veranderingen die toen op gang gekomen zijn, gingen ook maar traag! Het is pas na de industrialisering dat het rad van innoveren veel sneller is gaan draaien. Door die acceleratie zijn we uitvindingen nu heel

normaal gaan vinden. Maar zowel de langzame ontwikkeling in het stenen tijdperk als de snelle ontwikkeling in onze tijd wordt pas goed verklaarbaar als we één theorie hebben die het hele traject beslaat. Ik denk dat je pas iets zinnigs over de moderne tijd kunt beweren als je een beeld hebt van dat hele lange voortraject.

Wat is nu in dit verhaal het onderdeel dat anderen er nog niet goed uitgehaald hebben?

Het gaat toch om het totaalpakket. Het zijn allemaal losse items die je allemaal in de encyclopedie kunt vinden, waarbij iedereen alleen maar kan knikken, van ja zo is het. Maar dat er een verband bestaat tussen die verschillende items, en dat dat langzamerhand deel wordt, met een heel mooi woord, van je eigen denkraam...

Maar waarom moet je eigen denkraam eigenlijk steeds groter worden? Is het al niet groot genoeg? Is het ooit groot genoeg? Als je een foto neemt en je gaat steeds verder naar achteren, dan komt er steeds meer op, maar dan wordt het ook steeds onhelderder.

Wacht, even kijken of ik het bij de hand heb... (*pakt een boek waarin via opeenvolgende plaatjes vanuit het heelal steeds meer wordt ingezoomd op een stel op een grasveld langs het water in een stad en vervolgens steeds dichterbij, naar de hand van de man, zijn handpalm, zijn huid, de cellen, de atomen, et cetera: van heel groot naar heel klein – naar een idee van Kees Boeke*). Dit kennen jullie toch? Het begint met deze foto, je kunt twee kanten uit bladeren... (*we staan enige tijd stil bij de middelste foto, het paar op het grasveld*)

Als je een verhaal over de mensen op deze foto wilt schrijven, kan ik me voorstellen dat het goed is om terug te gaan bladeren.

Om te weten hoe de spierweefsels in elkaar zitten...

Nee, déze kant... Omdat je ze dan situeert in een almaar groter geheel. En je kunt je voorstellen dat het de andere kant op óók nuttig en verklarend is: als je maar

---

1 Philip & Phylis Morrison, and The Office of Charles and Ray Eames, *The Powers of Ten. About the Relative Size of Things in the Universe*, New York, 1982.

diep genoeg in de hersenen doordringt kom je ook iets te weten. Maar als je ooit een verhaal over die mensen wilt vertellen, dan moet je toch echt weer naar de middelste foto's terug...

Ja, maar dan is deze foto alleen voor het verhaal zeker onvoldoende. Dus dit (wijst aan) heb je er wel bij nodig...

En dié zeker ook, anders heb je geen idee waar die mensen liggen. Eerder zei je iets wat er op neerkwam dat je de dingen altijd pas goed begreep als je nog een stap verder in de distantie zette.

Dat is ook zo, en wat heet goed begrijpen? Goed begrijpen betekent ook dat je op de hoogte bent van de beste kennis die beschikbaar is. Honderd jaar geleden kon je niet weten dat onze aarde vijf miljard jaar oud is, dat wist niemand. Maar tegenwoordig, vind ik, misstaat het niemand om het wel te weten. Het heeft op je dagelijkse leven natuurlijk geen enkele invloed – of de aarde nu vijf miljard jaren bestaat of tien miljard, dat is van nul en generlei belang. Maar een houding van: of onze aarde nou duizend jaar bestaat of honderd miljard jaar, dat kan allebei – dat is niet meer van deze tijd; dat zou niet meer van deze tijd mogen zijn.

Maar als je nu een wetenschappelijk verantwoorde, heel secure biografie over die mensen op de foto zou willen schrijven...

Nee natuurlijk, als je een biografie over deze mensen wil schrijven dan begin je niet met homo erectus of met stammen uit Afrika vijfhonderdduizend jaar geleden, dat is inderdaad niet aan de orde!

Het woord biografie moet je zien als een metafoor voor het echt begrijpen van individuele mensen. Zou jij een boek over één enkel persoon kunnen schrijven? Of met een heel duidelijke hoofdpersoon?

William McNeill heeft een boek over Toynbee geschreven, dat vind ik een hele goede, leesbare biografie. Ik denk dat McNeill ook de aangewezen persoon was om dit te doen, omdat hij echt wist waar ie het over had. Ik zie het mezelf nooit doen hoor, ik ben een trage werker en ik zie me zelfs niet een biografie van McNeill schrijven, bij wijze van spreken.

Dat almaar uitdijende perspectief heeft principieel nooit een einde.

Dat is niet waar, het is denkbaar dat dit boek van de Morrisons over tien jaar herdrukt wordt en dat er dan aan het begin en aan het eind allebei nog een bladzij bijkomt. Dat is dan de stand van kennis op dat moment. Maar ja, je kunt ook zeggen, met Prediker: het is allemaal najagen van wind.

Het is meer een filosofisch probleem. Op het moment dat je zegt: het is ooit allemaal begonnen met de oerknal, moet er daarvoor ook iets geweest zijn. Maar wat was dat dan? Daar kun je heel lang over praten, maar of dat erg vruchtbaar is...

Ja, zoals theologen zich het hoofd hadden kunnen breken over de vraag wat er gebeurde voor de eerste dag van de schepping... Nou ja, het is zonder meer duidelijk dat menselijke kennis begrensd is, maar wat ik wel een aardig beeld vind is: een eiland van kennis in een zee van onwetendheid. Naarmate het eiland van kennis groter wordt, worden de kusten van de onwetendheid ook steeds groter. Dus er komt inderdaad geen eind aan, daarin kun je Prediker gewoon gelijk geven. Maar daarmee is het niet zinloos verklaard, integendeel! Je kunt zeggen: hoe meer we weten, hoe groter onze kans is om er iets van te maken waar we wat aan hebben. Als je dat pathos niet meer in je hebt, kun je het vergeten. In het kennis verwerven zit ook een principe van bewapeningswedloop: als andere mensen meer weten dan jij kun je niet achterblijven. En vooral ook: wanneer je denkt dat andere mensen gevaarlijke kennis verzamelen, dan doe je er goed aan zelf ook maar gevaarlijke kennis te verzamelen.

Wat is gevaarlijke kennis?

Het maken van nucleaire wapens, gif, bommen, noem maar op. Je kunt niet zeggen: dat is zoiets slechts, daar ga ik m'n handen niet aan vuilmaken. In al mijn argeloosheid kan ik dit soort kennis echt niet negeren.

Als het over rivaliteit en competitie gaat, kies je in al je argeloosheid meteen de positie van de defensieve partij, die zijn kennis moet doen toenemen om bij te blijven. Maar je kunt van het steeds breder definiëren van je eigen kennis natuurlijk ook zeggen dat het een manier is om intellectueel de overhand te houden tegenover iedereen met een smaller perspectief. Dan gaat het niet over wapens, maar over rivaliteit tussen wetenschappers: wie de slimste is. Speelt dat ook een rol?

Jullie hebben me voldoende aan de tand gevoeld om te weten dat mijn houding primair defensief is, dat is gewoon zo. Er is een leuk gezelschapsspel, ik weet

niet of jullie dat kennen, dat iedereen moet zeggen met welk dier hij het meest verwant is. Dat moet je ook van elkaar zeggen en allemaal opschrijven. Ik heb het wel eens gespeeld met mensen die me goed kennen en het was frappant: zelf wist ik het meteen! En die anderen hadden ook precies dat beest voor mij, over mij bestond een roerende eensgezindheid. Hebben jullie enig idee wat het was, bij mij?

Een egel?

Precies! Ja!

Over je werk van de laatste jaren zeg je ergens dat het gaat om het vinden van 'passende formuleringen voor verstrekkende generalisaties'. Dat klinkt slordig.

Het woord generalisatie heeft inderdaad een wat negatieve klank, maar voor mij niet. Ik gebruik het juist om woorden als 'wetten' te vermijden. De kunst is generalisaties te vinden waar geen speld tussen te krijgen is. Generalisaties kunnen heel precies zijn.

Welke samenhang is er tussen de stappen die je van het ene onderwerp naar het andere gezet hebt? En waar bevind je je op het ogenblik?

Het vuur was een eerste verkenning, een toorts waarmee je het traject een beetje kon verlichten. Sindsdien heb ik veel meer greep gekregen op dat hele traject dat de mensheid in een half miljoen jaar heeft afgelegd. En ik heb er andere termen voor. Als ik toen het woord 'antroposfeer' ter beschikking had gehad, dan had ik het makkelijker, in minder woorden, kunnen uitdrukken.

Ik heb hier kortgeleden een kleine conferentie bijgewoond over seks en status in mens en maatschappij. Daar waren biologen en sociologen uit verschillende landen bij elkaar en werd onvermijdelijk ook het evolutieperspectief besproken. Doordat mijn spreektijd danig afgepikt was, moest ik in vrij kort bestek zeggen wat ik te vertellen had en toen bleek dat er ook voor mensen die behoorlijk thuis zijn op het randgebied van biologie en sociologie, maar die mij nooit eerder aan het woord gehoord hebben, geen touw aan vast te knopen was. Uit de discussie en ook uit het ontbreken van discussie bleek dat de boodschap niet was overgekomen.

Welke boodschap had over moeten komen?

Ik begon met dat grotere tijdsperspectief, waarin je seks en status en sekseverschillen zou moeten zien in termen van een meer omvattend differentiatieproces van gedrag en macht. Daar past een heel repertoire van dingen in. Eerst differentiatie van gedrag tussen mensen en andere dieren, waardoor de antroposfeer – dat deel van de biosfeer waar menselijke invloed aanwijsbaar is – is uitgebreid, waardoor er nieuwe niches konden ontstaan. Ik probeerde het kader aan te geven waarin je de vraag over de verhouding tussen de seksen en status in onze maatschappij kunt bekijken. Dan kun je zien dat de redeneertrant waarop mensen terugvallen wanneer ze het over dit soort verschijnselen hebben vaak, ten onrechte, doet voorkomen alsof er in zo'n verloop constanten zijn, terwijl we in feite alleen te maken hebben met een sneller en trager verloop van de ontwikkelingsprocessen. Nu klinkt het helemaal uiterst compact, maar dat heb ik toen in vijftien minuten proberen samen te vatten. En het was duidelijk dat dat niet overkwam. Er was een best aardige vrouw die ik na afloop sprak en die bleek gedacht te hebben dat ik filosoof was. Echt! Ik heb haar toen uit de droom geholpen, maar ik schrok er wel even van.

Begrepen ze het niet of, zoals je ook wel hoort zeggen, 'konden ze er niks mee'?

Ze konden het absoluut niet plaatsen. Het zat natuurlijk totaal anders in elkaar dan een PowerPoint-presentatie met plaatjes van apen, ik denk dat ze het daardoor ook niet begrepen...

Misschien begrepen ze het wel, maar dachten ze: ja natuurlijk, je kan het breder zien en straks komt er een spreker die uitlegt dat je het nog breder kunt zien dan professor Goudsblom, en dan komt er nóg een spreker en die legt heel superieur uit dat die vorige sprekers wel een heel beperkt perspectief hadden. Is die dan de winnaar van de grote perspectiefwedstrijd?

Ja, ik begrijp wat je bedoelt. Maar één van de thema's die in zo'n discussie als op die conferentie voortdurend terugkomen is de menselijke natuur, wat is nou eigenlijk de menselijke natuur...

Alsof dat een 'constante' is...

Ja, en wat ik daar dan tegen inbreng is dat er niet zoiets is als een constante menselijke natuur. Als je het dus al hebt over de menselijke natuur moet je in de eerste plaats verdisconteren dat we niet kant en klaar met een reeks instincten ter wereld komen waardoor we in alle situaties voorgeprogrammeerd zijn.

Maar, we zijn geprogrammeerd om te leren. Bij mensen is iets gebeurd in een ver verleden waardoor wij in heel sterke mate aangewezen zijn op leren. En het blijkt dat het vermogen om dingen te leren veel en veel groter is dan tot dusver gerealiseerd is – dat is een van mijn *hobby horses* op dit moment.

Als je dat laatste tot je laat doordringen en je combineert het met het idee dat er nu hooguit tien generaties zijn opgegroeid in een enigszins geïndustrialiseerde samenleving, dan weet je dat er ongelooflijk veel nieuwe mogelijkheden in het verschiep liggen waar we nog geen flauw idee van hebben. Alle gepraat over hoe het nu eigenlijk zit met de menselijke natuur, die dit niet als uitgangspunt neemt, kan alleen maar leiden tot botsingen tussen mensen die zich fixeren op een bepaald moment in de ontwikkeling en dan uitroepen: dat is het!

Het leidt wel tot abstract gefantaseer, over mogelijkheden. Bijna sciencefiction.

Hooguit dat... Net zoals het reactievermogen, de snelheid van beweging, in het moderne verkeer bij mensen ongelooflijk groot blijkt te zijn, denk ik dat ook de morele sensitiviteit en de bereidheid om daarnaar te handelen, veel en veel groter kunnen zijn. Dat er misschien een keer een paar hele simpele uitvindingen worden gedaan op het gebied van, wat dan psychologen zouden noemen *positive reinforcement*, van moreel handelen, waardoor allerlei barrières daartegen plotseling wegvallen!

Dat is eigenlijk heel idealistisch

Jawel, maar dat kan toch?

Nu we het toch over breed perspectief hebben: hoe loopt het met de sociologie af?

Kijk, de sociologie is aan conjunctuurbewegingen onderhevig en zit nog steeds in een dip. Het gaat nog steeds niet goed met de sociologie, dat is zonder meer zo. Maar ik denk dat die dip al een beetje aan het herstellen is.

Als je de lens almaar terugschroeft heb je op een gegeven moment een perspectief waarbij een wetenschap als de sociologie ook weer verdwijnt.

Nee, dat kan niet!

Waarom niet?

Omdat de samenleving zo gecompliceerd aan het worden is en de problemen waar mensen mee te maken hebben, in overwegende mate van sociale aard zijn. Dat ten eerste. Overal waar georganiseerd wordt en waar geprobeerd wordt een product te verkopen, of waar men probeert een beleid op te zetten en uit te voeren en noem maar op, in al die organisaties is een geweldige behoefte aan kennis. Niet alleen kennis over de materiële wereld, maar in de eerste plaats juist over de sociale wereld. Dus wat betreft precisie, de feiten, zal die behoefte niet verdwijnen. Zelfs al komt er een totaal andere regeringsvorm – die nieuwe regering zal ook de nodige informatie nodig hebben. Ook al wordt het geen democratische regeringsvorm, dan nog is er informatie nodig over het volk. Dat lijkt me zonder meer duidelijk.

Dan komt het ordenen, de systematiek. Er komt een geweldige hoeveelheid feiten beschikbaar en hoe moet je die interpreteren? En hoe kun je de betekenis schatten van wat je weet? Dan kom je op het probleem van de reikwijdte. En de relevantie is de accolade om alles heen... Nee, ik kan me geen samenleving in de toekomst voorstellen zonder sociale wetenschap. Of die nou sociologie heet of iets anders.

Johan ('Joop') Goudsblom werd op 11 oktober 1932 in Bergen (Noord-Holland) geboren, groeide op in Krommenie en deed in 1950 eindexamen gymnasium alfa aan een lyceum in Zaandam. Na een studiejaar in de Verenigde Staten, koos hij aan de Universiteit van Amsterdam de richting sociale psychologie en pedagogiek ('PSF-c'). Hij werd redacteur van het studentenblad *Propria Cures*, in dezelfde periode als o.a. Piet Borst, Renate Rubinstein; Jan Eijkelboom, Aad Nuis en Hugo Brandt Corstius (1955-1957); een klein deel van zijn grote PC-productie, de aforismen, werd gebundeld in *Pasmunt* (1958).

Na zijn doctoraal examen verhuisde hij in januari 1958 naar Amsterdam, waar hij een universitaire werkkring vond. In 1960 promoveerde hij bij A.N.J. den Hollander op het proefschrift *Nihilisme en cultuur*, in 1968 volgde zijn benoeming tot hoogleraar sociologie. Latere boekpublicaties zijn o.a. *Balans van de sociologie* (1974), *Vuur en beschaving* (1992), *Het regime van de tijd* (1997) en *Stof waar honger uit ontstond. Over evolutie en sociale processen* (2001). In *Reserves* (1998) werden zijn eerder verschenen aforismen aangevuld met nieuwe.

In 1997 werd aan hem het boek *Alles verandert. Opstellen voor en over J. Goudsblom* gewijd.